

ΗΠΕΙΡΩΤΕΣ ΚΑΙ ΜΑΚΕΔΟΝΙΚΟΣ ΑΓΩΝΑΣ

Στις αρχές του 20ού αιώνα, δηλαδή στα χρόνια του Μακεδονικού αγώνα, η Ήπειρος δεν ήταν και αυτή σε καλύτερη μοίρα από τη βόρεια Ελλάδα. Βέβαια από το 1882 η νοτιότερη λωρίδα της, η νότια όχθη του Άραχθου, είχε προσαρτηθεί στην Ελλάδα, αλλά ο Ήπειρωτικός κορμός παρέμενε αλύτρωτος και μάλιστα με τεράστια προβλήματα. Το κομμάτι που είχε περιέλθει στο ελληνικό κράτος έρχόταν ως συνέχεια, κατά κάποιο τρόπο, της άκαρνανικής ακτής, καθώς ουσιαστικά είχε απελευθερωθεί η βόρεια παραλιακή ζώνη του Αμβρακικού κόλπου. Με τον τρόπο αυτό οι Μεγάλες Δυνάμεις της εποχής είχαν αφήσει ανοικτή τη θύρα για όποιεσδήποτε λύσεις, στα πλαίσια της τότε ισορροπίας στη Βαλκανική. Παράλληλα η τουρκική διοίκηση, αίσθανόμενη την προϊούσα κατάρρευσή της, είχε λάβει σπασμωδικά μέτρα που επιδεινώναν τη θέση των ντόπιων πληθυσμών. Έτσι επιχειρήθηκε η εθνολογική αλλοίωση τμημάτων της Ήπειρου (όπως ιδιαίτερα της περιοχής Φιλιππιάδας) με έποικισμό από Τούρκους ή Τουρκαλβανούς, μεταφερόμενους ακόμη και από τη Βοσνία, θεσμοθετήθηκαν οικονομικές επιβαρύνσεις και άρχισαν αιφνιδιαστικές καταπιεστικές επιδρομές στην ύπαιθρο. Τα παραπάνω είχαν ως τραγικό αποτέλεσμα ν' άρχισει από τα 1895 η μετανάστευση, που απογυμνώνει την Ήπειρωτική γη, ώστε μέσα σε δώδεκα περίπου χρόνια το 30% των κατοίκων να έχει φύγει στην Αμερική¹. Για τους λόγους λοιπόν αυτούς, όταν αντικρύζουμε την περίοδο αυτή την Ήπειρο και την Μακεδονία, θα πρέπει ν' αναμένουμε ομοιότητα ως προς τα πολιτικά προβλήματα, με τις ίδιες κοινωνικές-οικονομικές προεκτάσεις.

Ή Τουρκία, μέσα στην απελπισία της για το μέλλον της αυτοκρατορίας, δεν έβλεπε με κακό μάτι, αντίθετα μάλιστα, τη σύγκρουση των εθνικών ομάδων, ενώ παράλληλα οι ξένες δυνάμεις προωθούσαν τα σχέδιά τους προσεταιριζόμενες την μία ή την άλλη εθνότητα. Γιατί, αν δεν εμφανίζεται στην Ήπειρο ή δράση των κομιτατζήδων, αναταράσσεται εν τούτοις η περιοχή από την προπαγάνδα των άλβανιστών και των ρουμανιζόντων². Έτσι η Ή-

1. P. Rolley — M. De Visme, *La Macédoine et l' Epire (Vilayets de Monastir et de Janina)*, Paris 1911- Γ. Πλουμίδη, 'Ο Έλληνισμός της Ήπειρου στις παραμονές της απελευθέρωσής του (1905 περ. - 1912), «Δωδώνη» 6 (1977), 355-375.

2. Έλ. Νικολαΐδου, Ξένες προπαγάνδες και εθνική άλβανική κίνηση στις μητροπολιτικές έπαρχιες Δυρραχίου και Βελεγράδων κατά τέλη του 19ου και τις αρχές του 20ού, αί-

πειρος, και σε μεγαλύτερο βαθμό το βόρειο, βορειοδυτικό τμήμα της, δεχόταν συνεχώς τις ποικιλότητες πιέσεις ξένων πρακτόρων, που ταυτόχρονα ανέπτυσσαν τη δράση τους και στη Μακεδονία. Ήταν λοιπόν κοινός ο αγώνας των δύο αυτών αλύτρωτων περιοχών και από τη σκοπιά αυτή έβλεπαν τα πράγματα και οι κάτοικοι της Ήπειρου και οι ξενητεμένοι Ήπειρώτες μέσα από τους συλλόγους τους, της Αθήνας και του έξωτερικού. Με το ένα χέρι βοηθούσαν την ιδιαίτερη πατρίδα τους, ενώ με το άλλο πρόσφεραν ήθικη και υλική βοήθεια, πιδ μεγάλη μάλιστα, στους Μακεδόνες. Μπροστά στα μάτια τους ο χῶρος ήταν κοινός και ο αγώνας γινόταν έτσι ενιαίος.

Δέν νομίζω ότι υπεربάλλουμε, εάν ισχυριστούμε ότι ο Ήπειρωτικός τύπος¹ της εποχῆς παρέχει περίπου ἴση έκταση στα διαδραματιζόμενα στη Μακεδονία και στην Ήπειρο. Αντίθετα, ανευρίσκουμε ἄρθρα όπου ο συντάκτης παραπονείται για την παραμέληση των Ήπειρωτικών προβλημάτων. Αυτό όμως ήταν και κατά κάποιον τρόπο φυσικό, γιατί ο καθένας, χωρίς ιδιαίτερη ὀξύδερκεια, θά μπορούσε να διαγνώσει ότι χωρίς τη λύση του Μακεδονικού, της Ήπειρου το πρόβλημα δέν μπορούσε να βρεῖ μεμονωμένα τη διέξοδό του ἢ θά την ἔβρισκε ἀνορθόδοξα.

Ἡ ἔφημερίδα «Ὁ Πύρρος» τοῦ Γεωργίου Χατζηγιαννάκογλους εἶναι γεμάτη σε κάθε φύλλο της ἀπό εἰδήσεις για τὴ Μακεδονία και παρακολουθεῖ ὡς τις λεπτομέρειες τις διπλωματικές ἐξελίξεις. Καὶ διαπιστώνουμε ότι «Ὁ Πύρρος» συζητῆ τὰ ἔξωτερικά ζητήματα με πνεῦμα κατανόησης ἀλλὰ και βαθύτητας και θέτει τὸ Μακεδονικό στα ὀρθά του πλαίσια. Καί, ὅπως σχετικά ὑπογραμμίζεται «τὸ Μακεδονικὸν ζήτημα «Ὁ Πύρρος» χάρις εἰς τὴν πολῦτιμον τοῦ χαρτογράφου κ. Μ. Χρυσοχόου συνεργασίαν και τοῦ Κεντρικοῦ Μακεδονικοῦ Συλλόγου, τελείως διεσαφήνισε, συμπληρώσας τὴν περὶ αὐτοῦ ἐργασίαν διὰ τοῦ περὶ τῆς Μακεδονικῆς γλώσσης ὑπομνήματός του. Διὰ τῶν τακτικῶν δὲ ἐκ τῶν διαφόρων κέντρων τῆς Μακεδονίας ἀνταποκρίσεων δίδει τελείαν εἰκόνα τῆς καταστάσεως ἐν τῇ περιμάχῳ αὐτῇ ἑλληνικῇ χώρῳ»².

Και πραγματικά, τὸ παράπονον τῶν Ήπειρωτῶν ἦταν ότι τὰ μακεδονικά προβλήματα ἐπεσιάζαν τὰ δικὰ τους και διέφευγε ἔτσι ἡ προσοχή ἀπὸ τὴν οικονομική δυσπραγία και τὴν πολιτικὴ ἐξαθλίωση τῆς ιδιαίτερης πατρίδας τους: «Περὶ τῆς Ήπειρου οὐδεις οὐδέποτε γίνεται λόγος. Ἄν ποτε στραφῆ και περὶ αὐτῆς ἐν παρόδῳ ὁ λόγος, θά ἀκούση τις: «Ἡ Ήπειρος εἶναι δική μας!»³. «Ὅτι δηλαδή δέν ὑπάρχει τάχα ἔθνικὸ πρόβλημα γι' αὐτὴν! Ὅμως

ώνα, Ἰωάννινα 1978 (ὅπου και ἡ προγενέστερη βιβλιογραφία σχετικά με τις προπαγάνδες γενικά).

1. Για τὸν Τύπο τῆς Ήπειρου, Ἐλ. Νικολαΐδου, «Ὁ Ήπειρωτικός τύπος κατὰ τὴν προαπελευθερωτικὴ περίοδο, Ἰωάννινα 1983.

2. «Ὁ Πύρρος» φ. 158 (4/5/1906).

3. «Φωνὴ τῆς Ήπειρου», φ. 492 (13/8/1902).

καὶ πάλι ἡ παλαιότερη ἀπ' ὅλες τὶς ἡμερίδες, ἡ «Φωνὴ τῆς Ἡπείρου» τοῦ Γεωργίου Γάγαρη, τὸν Ἰανουάριον τοῦ 1903 παραβλέπει τὴν Ἡπειρον καὶ υπογραμμίζει τὴ σημασίαν ποὺ ἔχει γιὰ τὸν Ἑλληνισμὸν ὁλόκληρον ἡ σωτηρία τῆς Μακεδονίας, γιὰ τὴν, ὅπως λέγει, διαφορετικὰ «θὰ ἐπέλθωσι κτυπήματα καὶ ἄλλα φρικωδέστερα. Διότι, ὡς διδάσκει ἡ ἱστορία, ὁ κατέχων τὴν Μακεδονίαν κατέχει καὶ τὴν λοιπὴν Ἑλλάδα»¹. Σὲ ἄλλο κύριον ἄρθρον τῆς ἴδιας ἡμερίδας τονίζει: «Προπαγάνδαι πολυειδεῖς διατρέχουσι τὴν Ἡπειρον καὶ τὴν Μακεδονίαν παρασκευάζουσαι τὸ ἔδαφος τῆς ἀπωλείας καί, πτοοῦσαι διὰ τοῦ πυρός καὶ τοῦ σιδήρου τὸν Ἑλληνισμὸν, προσπαθοῦσι νὰ ἀποσπάσωσιν αὐτὰς ἀπὸ τὴν μεγάλην Ἑλληνικὴν οἰκογένειαν»². Ὁ συντάκτης δὲν πιστεύει ὅτι οἱ μεταρρυθμίσεις ποῦ ἡ Τουρκία κατὰ καιροὺς εἶχε ἐπαγγελεθεῖ θὰ μπορούσαν νὰ ἐπιφέρουν καὶ νὰ ἐμπεδώσουν τὴν τάξιν τῆς Βαλκανικῆς καὶ δίνει δίκιον στὴν ὀργάνωσιν τῶν ἑλληνικῶν ὁμάδων καὶ στὴν πρόταξιν τοῦ Μακεδονικοῦ ὡς τοῦ μέγιστου τότε ἐθνικοῦ θέματος.

Ἡ τρίτη Ἡπειρωτικὴ ἡμερίδα, ὁ «Ἀγὼν», ποῦ τὴν ἐκδίδει ὁ ραβενιώτης Ἰωάννης Λαμπρίδης, αὐτοαποκαλεῖται «δημοσιογραφικὸν ὄργανον Ἡπειρωτῶν καὶ Μακεδόνων». Πνεῦμα ὀξυδερκέος ὁ ἐκδότης εἶχε κατανοήσει τὴν ἐνότητά τῶν δυὸ ἐθνικῶν ζητημάτων καὶ τὰ εἶδε πάντοτε ὡς ἀλληλένδετα. «Τί θὰ πράξωμεν ἡμεῖς καθ' ἣν στιγμὴν σύμπασαν τὴν Μακεδονίαν θὰ ἐπινέμηται ὁ σίδηρος καὶ τὸ αἷμα;» Θὰ ἐπιμένουμε, υπογραμμίζει ἡ ἡμερίδα, νὰ μὴ θιγῆι τάχα ἡ συνταγματικὴ τάξις τῆς Τουρκίας καὶ θὰ συνεχίσουμε νὰ παραληροῦμε ἐκεῖνα τὰ ἴδια ποῦ μᾶς ἐμπόδισαν νὰ συντάξουμε καὶ νὰ ὀπλίσουμε ἕνα τάγμα πεζικοῦ, συγκροτοῦντες μόνον συλλαλητήρια στίς πλατεῖες ἢ ἀναμένοντες νὰ ὑπερασπιστεῖ τὰ ἑλληνικὰ δίκαια ἢ εὐρωπαϊκὴ διπλωματία, τὴν ἀναισθησία τῆς ὁποίας πρῶτοι ἡμεῖς οἱ Ἕλληνες ὀφείλουμε νὰ γνωρίζουμε; Γιατὶ ὁ ἑλληνικὸς λαὸς γνωρίζει καλὰ τοὺς κινδύνους ποῦ ἡ κληρονομία του διατρέχει στὴν Μακεδονία. Μὲ αὐτὴ τὴ συνείδησιν, καταλήγει ἡ ἡμερίδα, οἱ Ἡπειρώτες, οἱ Θρᾶκες, οἱ Νησιῶτες καὶ οἱ Κρήτες, οἱ Μικρασιάτες, ὁ κάθε ἀλύτρωτος Ἕλληνας, λησμονεῖ τὴ δικὴν του τυραννίαν καὶ τοὺς δικούς του πόνους καὶ τὶς ταλαιπωρίας του καὶ συναινεῖ στὸ νὰ ἀναβληθεῖ ἡ δικὴν του ἐλευθερία προκειμένου νὰ ἐπιτευχθεῖ ἡ ἀπολύτρωσις τῆς Μακεδονίας, ποῦ εἶναι ἀγώνας Πανελλήνιος³.

Καὶ σὲ ἄλλο, τέλος, φύλλον τῆς ἴδιας ἡμερίδας θέτει μὲ σαφήνεια τοὺς στόχους τοῦ Μακεδονικοῦ ἀγώνα. Πρὸς τοὺς Τούρκους, λέγει, πρέπει νὰ λεχθεῖ μὲ σαφήνεια ὅλη ἡ ἀλήθεια, ὅπως αὐτὴν βλέπει κάθε πολιτισμένος λαὸς ποῦ ποθεῖ τὴν εἰρήνην καὶ τὴν πρόοδον. «Καὶ ἡ ἀλήθεια εἶναι ὅτι οἱ Τούρκοι ὑπέρτατον καθῆκον ἔχουσιν νὰ κτυπήσωσιν κατακέφαλα καὶ νὰ ἐκριζώσωσιν τὸ κακὸν ἅπαξ διὰ παντός». Ἀλλὰ τὰ μέτρα ποῦ θὰ ληφθοῦν, γράφει ἡ ἡμερίδα,

1. "Ο. π., φ. 508 (3/1/1903).

2. "Ο. π., φ. 594 (22/10/1904).

3. «Ἀγὼν», φ. 154 (1/3/1902) καὶ φ. 216 (9/5/1903).

θά πρέπει να μη τὰ ύπαγορεύει ή τυφλή μισαλλοδοξία, ώστε να επέλθει σύγχυση άθώων και ένόχων, ούτε οι Τουρκοί να μεθυστούν μετά από ένδεχόμενη νίκη τους, όπως δυστυχώς συχνά παθαίνουν, γιατί με τέτοιες μεθόδους είναι άδύνατο να παραμείνουν στην Εύρώπη¹. Όπως φαίνεται, πρόκειται για φρόνιμες και ξεκάθαρες άπόψεις, που άργότερα έπαληθεύτηκαν από τὰ πράγματα.

Τò στίγμα τής προσφοράς των Ήπειρωτών στον Μακεδονικό Άγώνα είναι άκριβώς τò σύμβολο του ίδιου του άγώνα, αυτός που έγινε τò σημείο άναφοράς και ό γνωστότερος άγωνιστής, ό Παύλος Μελάς. Θα ήταν περιττό να επαναλάβουμε έστω και μιá σύντομη άνάλυση του έργου του έθνομάρτυρα αυτού. Όστόσο δέν μπορούμε, στο πλαίσιο τής προσφοράς των Ήπειρωτών, να μñ αναφέρουμε τή γενικότερη παρουσία τής οικογένειας Μελά στην έλληνική πραγματικότητα². Καταγόμενοι από τήν περιοχή του σημερινού Παρακάλαμου (παλαιά Πογδόριανη), όπου υπήρχαν τὰ κτήματά τους, με διαμονή όμως στα Γιάννινα, οι Μελάδες είχαν σκορπίσει σέ όλη τήν έλληνική Άνατολή, όπου έδραιώθηκαν οικονομικά και κοινωνικά. Άλλά οι έπιγαμίες τους δείχνουν ότι δέν είχαν λησμονήσει τις Ήπειρωτικές τους ρίζες, όπως οι γάμοι με μέλη των οικογενειών Βασιλείου (άπό τò Άργυρόκαστρο), Δαγλιή (άπό τò Σούλι), Μυλωνά (άπό τὰ Γιάννινα), Μόστρα (άπό τò Πέτα), Λιάμπη (άπό τήν Κόνιτσα). Όπου και αν βρίσκονταν, οι Μελάδες στελέχωσαν τήν έλληνική διοίκηση και προώθησαν τις έλληνικές θέσεις, έχοντας πάντα στο νοΰ τήν αλύτρωτη ιδιαίτερη πατρίδα τους. Ό γάμος του Παύλου με τή Ναταλία Δραγοΰμη έχει βέβαια τήν κοινωνική του όψη, από τήν άλλη όμως δείχνει άκριβώς τή σύζευξη δυο παλαιών, όπως θέλουν πολλοί, Ήπειρωτικών οικων, που ό ένας τους στο μεταξύ είχε γίνει μακεδονικός. Ζώντας λοιπόν σ' αυτό τò οικογενειακό περιβάλλον ήταν φυσικό ό Παύλος να γαλουχηθεί με τò δραμα τής άπελευθερωμένης Μακεδονίας. Όταν οι Ήπειρώτες τόν παρακάλεσαν να γίνει μέλος στον υπό ίδρυση τότε Σύλλογο «Δωδώνη»³, είχε άπαντήσει επί λέξει ότι «εάν πρόκειται δια φιλανθρωπίας και τὰ κουραφέξαλα, δέν άνακατεύομαι. Άν όμως πρόκειται να έργασθώμεν δια τήν πατρίδα μας, τότε είμαι έτοιμος»⁴. Και άκριβώς επειδή για τήν Ήπειρο δέν είχαν άκόμη ώριμάσει οι συνθήκες για τοπική άπελευθερωτική κίνηση, ό Παύλος έφυγε με τήν πρώτη εύκαιρία για τήν Μακεδονία.

Τήν άγωνιστική παρουσία των Ήπειρωτών στον μακεδονικό χώρο μπορούμε ώστόσο να όροθετήσουμε από παλαιότερα, πριν από τò 1900. Με ιδιαί-

1. "Ο. π., φ. 228 (1/8/1903).

2. Λ. Μελά, Μια οικογένεια, μια ιστορία, Άθήναι 1967, όπου βιογραφούνται όλοι οι κλάδοι τής οικογένειας.

3. Τελικά ό Σύλλογος δέν ιδρύθηκε, γιατί δέν αναφέρεται στοΰ Στεφ. Μπέτη, Ήπειρωτικές άδελφότητες και σύλλογοι τής Τουρκοκρατίας, «Ήπειρωτικά Χρονικά» 26 (1984), 201-328.

4. «Φωνή τής Ήπείρου», φ. 594 (22/10/1904).

τερη συγκίνηση οἱ ἱστορικοὶ τῆς πόλης τῶν Σερρῶν ἀναφέρουν τὸν Δημήτριο Μαρούλη, ποῦ ὑπῆρξε ὁ πνευματικὸς ὁδηγὸς τῆς τελευταίας γενιᾶς τῶν Σερραίων ἀλλὰ καὶ τῶν Μακεδόνων γενικὰ πρὶν ἀπὸ τὴν ἀπελευθέρωση. Τὸ 1870 συστήθηκε στὶς Σέρρες ὁ Μακεδονικὸς Φιλεκπαιδευτικὸς Σύλλογος, ποῦ κύριο στόχο του εἶχε θέσει τὴ διάδοση τῆς ἐλληνικῆς παιδείας, καθὼς αἰωροῦνταν ἅπτοί οἱ κίνδυνοι στὸν χῶρο αὐτὸ ἀπὸ τὶς πολυάνωμες ξένες προπαγάνδες. Τὰ μέλη τοῦ Συλλόγου ἀπὸ 86 μέσα σὲ δέκα ἔτη αὐξήθηκαν σὲ 800 καὶ ἡ περιουσία του ὑπερέβη τὶς τότε 700 χρυσὲς τουρκικὲς λίρες. Ὁ Σύλλογος εἶχε ἀναλάβει τὴν μετεκπαίδευση δασκάλων στὴν Εὐρώπη, ἔδρουσε οἰκοτροφεῖο, δημιούργησε βιβλιοθήκη, ἀγόρασε τυπογραφεῖο, ὀργάνωσε διδασκαλικά συνέδρια καὶ ἀνύψωσε μὲ ποικίλους τρόπους τὴ μορφωτικὴ στάθμη τῶν κατοίκων τῆς περιοχῆς. Ἦταν τότε πρόεδρος ὁ γιατρὸς Ἰωάννης Θεοδωρίδης, ποῦ ἔθεσε τὸν Σύλλογο στὴν πρώτη ἐθνικὴ γραμμῆ, ὅταν ἦταν φανεροὶ οἱ κίνδυνοι ἀπὸ τὴ Συνθήκη τοῦ Ἀγίου Στεφάνου. Στὶς παραπάνω προσπάθειες, συμπαραστάτη καὶ κύριο μοχλὸ ὁ Θεοδωρίδης εἶχε τὸν Δημήτριο Μαρούλη, Ἡπειρώτῃ ἀπὸ τὸ χωριὸ Κατσικᾶ τῶν Ἰωαννίνων. Μετὰ τὰ ἐγκύκλια γράμματα στὴν πατρίδα του ὁ Μαρούλης φοίτησε στὴ Ριζάρειο Σχολὴ καὶ κατόπιν στάλθηκε στὴν Εὐαγγελικὴ Σχολὴ Σμύρνης, γιὰ νὰ διδάξει τὰ θρησκευτικά. Ἐκεῖ γνωρίστηκε μὲ Γερμανοὺς λογίους καὶ χάρη σ' αὐτοὺς πέτυχε νὰ εἰσαχθεῖ στὸ Πανεπιστήμιο τῆς Τυβίγγης, ἀπ' ὅπου ἀποφοίτησε τὸ 1869. Ὑστερα ἀπὸ σύντομὴ θητεία στὸ Γυμνάσιο τῆς Θεσσαλονίκης, τὸ 1870 διορίστηκε ὡς διευθυντῆς στὸ ἡμιγυμνάσιο Σερρῶν. Γρήγορα ὅμως ἔγινε διευθυντῆς τοῦ Διδασκαλείου, ποῦ γιὰ μιὰ δεκαπενταετία ἀναδείχτηκε ἀληθινὸς φάρος τῶν ὑπόδουλων Μακεδόνων. Παρὰ τὶς ἐσωτερικὲς διαμάχες καὶ τὴ διάσπαση τοῦ Συλλόγου τὸ ἔργο τοῦ Μαρούλη ὑπῆρξε γόνιμο καὶ πρωτοποριακὸ καί, ὅπως λέγουν οἱ σύγχρονοι, «μέγαν ἐν τῷ Ἑλληνισμῷ πάταγον ἐκίνησε». Τὸ ἔργο τοῦ Μαρούλη εἶναι ἴσως ἡ μεγαλύτερη ἐθνικὴ πνευματικὴ προσφορὰ ἀπὸ Ἡπειρώτῃ στὸν χῶρο τῆς Μακεδονίας¹. Ἐξᾴλλου συνάδελφος τοῦ Μαρούλη ἦταν τότε στὶς Σέρρες ἄλλος πάλι Ἡπειρώτης δάσκαλος, ὁ Βράνος Βωζάνης ἀπὸ τὸ Γρεβενίτι². Λίγα χρόνια ἀργότερα, στὰ 1900, θὰ διοριστεῖ στὴν Καβάλα ὁ παγωνῆσιος ἀρχιμανδρίτης Σπυρίδων Βλάχος, ποῦ θὰ ἀφήσει ἐποχὴ στὴν πόλη μὲ τὴν ἐκκλησιαστικὴ καὶ φιλόθροπο δράση του (ιδιαίτερα στὸ νοσοκομεῖο «Εὐαγγελισμός»), ἀλλὰ καὶ γιὰ τὴν ἐθνικὴ του γενικὰ παρουσία³.

Ἔντονο εἶναι τὸ Ἡπειρωτικὸ παρὸν καὶ στὶς πρώτες κινήσεις γιὰ ὀργανωμένη δράση στὸ μακεδονικὸ χῶρο. Μετὰ τὸν ἀτυχὴ πόλεμο τοῦ '97 ἀνάμεσα

1. Δ. Πέννα, Ἱστορία τῶν Σερρῶν, Ἀθήναι 1938, σ. 134-138 — Στ. Μπέτη, Στέφανος Ράδος, «Ἡπειρωτικὸν Ἡμερολόγιον» 6 (1984), 366-367.

2. Π. Κ. Βεζουκίδου, Βράνος Βωζάνης, «Ἡπειρωτικὰ Χρονικά» 2 (1927), Παράρτημα, σ. 19-38.

3. «Ἀγών», φ. 92 (22/12/1900) καὶ φ. 111 (4/5/1901) — «Ὁ Πύρρος» φ. 70 (27/8/1904).

στά μέλη τῆς τότε πρωτοστατούσας Ἐθνικῆς Ἐταιρείας συναντοῦμε ὡς πρόεδρο τὸν Σπυρίδωνα Λάμπρο, ἀπὸ τοὺς Καλαρρῦτες, τὸν Ἰωάννη Λαμπρίδη δημοσιογράφο ἀπὸ τὰ Ραβένια-Γιάννινα καὶ τὸν ἀξιωματικὸ Παῦλο Μελά¹. Δηλαδὴ τρεῖς Ἑπειῶτες σὲ σύνολο ἑπτὰ μελῶν ἐπὶ πανελληνίου ἐπιπέδου. Ἡ κίνηση αὐτὴ εἶχε κυρίως ὡς στόχο τῆς κατὰ προτεραιότητα τῆ μελέτῃ τῆς Μακεδονίας καὶ σὲ δεῦτερο στάδιο τῆς Ἑπείρου. Καὶ δὲν ἐμφανίζεται ἔτσι παράξενο τὸ γεγονός ὅτι τὸ ἕνα ἀπὸ τὰ τρία σῶματα ποὺ ἔδρασαν στὸ βιλαέτι Θεσσαλονίκης ἦταν ὑπὸ τῆ διοίκηση τοῦ Ἑπειώτη Σπύρου Σπυρομίλιου, μὲ τὸ ψευδώνυμο Μπούας ἢ Ἀθάλης Μπούας ὅπως ὑπογράφονταν. Τὸ σῶμα αὐτὸ αποτελούμενο ἀπὸ τριανταπέντε ἄνδρες ξεκίνησε μὲ ἄλλα δύο ἀπὸ κάποια παραλία τῆς Ἀττικῆς (στὴ Βουλιαγμένη) μὲ τὸ ἀτμόπλοιο «Ἀχιλλεύς» καὶ ἀποβιβάστηκε κοντὰ στὴ Λεπτοκαρυὰ στὴ θέση «Αγ. Ἰωάννης». Τὸ σῶμα πέρασε πρὸς Μακρυρράχη καὶ τὸ χωριὸ Μηλιές καὶ ἔφθασε στὴ Ρεντίνη Πιερίων. Κατόπιν διέβη τὸν Ἀλιάκμονα καὶ ὕστερα ἀπὸ διάφορες περιπέτειες ἔφθασε στὸν προορισμὸ του, ποὺ ἦταν ἡ δυτικὴ μικρὴ Καρατζόβα (τωρινὴ Ἀλμωπία) βόρεια τῶν Βοδενῶν. Ὅπως ὁ Μαζαράκης - Αἰνιῶν στα Ἀπομνημονεύματά του ἀναφέρει, ὁ Σπυρομίλιος ξεκίνησε στὶς 14 Μαΐου 1905 πρὸς Σαρακίνοβο Μπάχοβο (τωρινὰ Σαρακίνοι - Πρόμαχοι). Οἱ ρουμανίζοντες ὅμως τοῦ Πατασίν (ποὺ δὲν κατῴρθωσα νὰ ταυτίσω) εἰδοποίησαν τοὺς βουλγαρίζοντες τῆς περιοχῆς καὶ στήθηκαν ἐνέδρες. Ἡ συμπλοκὴ εἶχε ὡς συνέπεια νὰ τραυματιστεῖ στὸ δεξιὸ πόδι ὁ Σπυρομίλιος, πράγμα ποὺ ἔδωσε τὴν ἀφορμὴ νὰ ἐκδηλωθεῖ ἀνυποταξία στὸ σῶμα. Τελικὰ ὁ ἴδιος παρέμεινε κρυμμένος σὲ σπίτι τῆς Νάουσας ἐπὶ τρεῖς μῆνες, ὅπου τὸν ἐπισκεπτόταν ὁ γιατρὸς Χαρισιάδης ἀπὸ τὴν Κορυτσᾶ, ἐνῶ τὸ σῶμα συγχωνεύθηκε μὲ ἐκεῖνο τοῦ Μαζαράκη. Τὸ ἴδιο διάστημα κατετάγησαν ὡς ἀντάρτες Χειμαρριῶτες καὶ ἄλλοι Ἑπειῶτες, ποὺ τοὺς εἶχε προσελκύσει ἡ φήμη τοῦ συμπατριώτη τους ὄπλαρχηγοῦ. Ὁ Μαζαράκης τοὺς περιγράφει ὡς μεγάλσωμους, ὠραίους καὶ φιλότιμους, ἀλλὰ ἀπότομους καὶ μὲ δικές τους πολεμικὲς συνήθειες. Δὲν ἦταν συνηθισμένοι στὶς στερήσεις τοῦ φαινομένου καὶ ἀπαιτοῦσαν νὰ συτίζονται μὲ ἀρνὶ ψητό, κρασί καὶ γλυκά, πράγματα ποὺ οἱ ἄλλοι ἀντάρτες εἶχαν ἀπὸ καιρὸ ἀποκηρύξει. Ὡστόσο, πέρα ἀπὸ τὰ γραφικὰ αὐτὰ στοιχεῖα, ὑπογραμμίζεται ἡ ὑπακοή τους στὸν ἀρχηγὸ καὶ ἡ ἔμφυτη τιμιότητα στὶς πράξεις τους².

Τὴν ἴδια περίπου περίοδο, γιατί οἱ πηγές μας δὲν προσδιορίζουν σὲ ποῦ μῆνα τοῦ 1904, στὴν Ἀθήνα εἶχε κάμει τὴν ἐμφάνισή του, στὴν Ὀμόνοια ὅπως εἰδικὰ ἀναφέρεται, ἕνας λεβεντόκορμος ἄνδρας 40-45 ἐτῶν μὲ μαύρη φουστάνελα, μαῦρο πουκάμισο καὶ φουντωτὰ μαῦρα τσαρούχια. Τέτοια ἦταν ἡ ἐντύπωση ποὺ προκαλοῦσε ἡ κορμοστασιά του, ποὺ ὁ γλύπτης Μιχαὴλ Τόμπρος τὸν εἶχε

1. Κ. Ι. Μαζαράκη - Αἰνιῶν, Ὁ Μακεδονικὸν Ἀγὼν (ἀναμνήσεις), Θεσσαλονίκη 1963, σ. 11.

2. Ὁ. π., σ. 43 κ.έ.

ὡς μοντέλλο κλασσικοῦ ἀγάλματος. Πρόκειται γιὰ τὸν Γεώργιο Ἀρκούδα ἢ Λεπεντάτο, ὅπως ἦταν τὸ πραγματικὸ του ὄνομα, ποῦ εἶχε ἀνεβεῖ στὴ Μακεδονία πρὶν ἀπὸ τὸν Παῦλο Μελά καὶ κατέβαινε τὸν χειμῶνα στὴν Ἀθήνα γιὰ νὰ στρατολογήῃ νέους ἀντάρτες. Ἀνάμεσα στοὺς φοιτητὲς καὶ στοὺς νέους προπαγάνδιζε τὸν ἀγῶνα, πράγμα ποῦ ἔγινε ἀπρόσκοπτα τὸ 1904 καὶ τὸ 1905. Ἄλλωστε τὸ ἐπάγγελμά του ὡς ἔμπορου κρεάτων τὸν βοήθοῦσε νὰ καμουφλάρει τὸ ἔργο του. Τὸ ἐπόμενο ὅμως ἔτος 1906 τὰ ἔντονα κατασταλτικὰ μέτρα, ποῦ οἱ Τούρκοι εἶχαν λάβει στὴν Μακεδονία, ἐμπόδισαν τὴν ομάδα τοῦ Ἀρκούδα νὰ κατέλθῃ στὴ νότια Ἑλλάδα καὶ αὐτὴ τότε στράφηκε στὴ γειτονικὴ Ἡπειρο. Ἐξάλλου ἡ πατρίδα τοῦ ὀπλαρχηγοῦ ἦταν ἡ Σαμαρίνα, ποῦ τὰ χρόνια ἐκεῖνα ἀνῆκε στὰ Ἡπειρωτικὰ διοικητικὰ ἔθρια, ὅπως καὶ ἡ Ἀβδέλλα. Ὁ Ἀρκούδας ἦταν γνωστὸς στὸ Ζαγόρι, ὅπου εἶχε ἀναλάβει τὴν προστασία τῶν κατοίκων ἀπὸ τοὺς ληστές, ποῦ ὡς ἓνα σημεῖο εἶχαν τὴν ἀνοχὴ τῶν τουρκικῶν ἀρχῶν. Ἡ Ἐθνικὴ Ἐταιρεία εἶχε καλέσει τὸν Ἀρκούδα νὰ πάρει κάποια μέτρα γιὰ τὴν προστασία τῶν κατοίκων τῆς περιοχῆς Νεγᾶδων καὶ μὲ τὸν τρόπο αὐτὸ δημιουργήθηκε ἐκεῖ κύκλος μὲ ἄτομα μυημένα στοὺς σκοποὺς τῆς ὀργάνωσης. Ἡ ἀποστολὴ αὐτὴ τοῦ Αὐγούστου 1906 ἐμελλε νὰ εἶναι καὶ ἡ τελευταία τοῦ Ἀρκούδα καὶ τῶν ἀνδρῶν του. Ἡ ἀτμόσφαιρα στὴν περιοχὴ τοῦ Ζαγορίου ἦταν αὐτὴ τὴν περίοδο τεταμένη ἐξαιτίας τῆς ἀπαγωγῆς καὶ τῆς ληστείας ἔγκριτων κατοίκων. Τὰ γεγονότα εἶχαν καταστήσει καχύποπτους τοὺς κατοίκους σὲ κάθε κίνηση καὶ αὐτὸ εἶχε μοιραῖα ἀποτελέσματα γιὰ τὸν Ἀρκούδα, ποῦ κάτω ἀπὸ ἀπρόβλεπτες ἀτυχεῖς συγκυρίες ἐκλήφθηκε ὡς ληστής καὶ σκοτώθηκε. Ὁ θάνατος τοῦ ὀπλαρχηγοῦ βύθισε σὲ πένθος Ἡπειρο καὶ Μακεδονία καὶ ἡ κοινὴ γνώμη τὸν θεώρησε βαρὺ ἔθνικὸ πλῆγμα¹. Δὲν γνωρίζουμε ὥστόσο λεπτομέρειες γιὰ τὴ δράση τοῦ Ἀρκούδα στὴ Μακεδονία καὶ μόνο μιὰ σύντομη πληροφορία συναντήσαμε στὴν ἐφημερίδα «Πύρρος». Στὸ φύλλο τῆς 8 Ἰουνίου 1906 διαβάζουμε: «Ὁμογενὴς ἱατρὸς ἐκ Τσοτυλίου μεταβαίνων εἰς Τσακαλωχώριον ἀπήχθη αἰχμάλωτος ὑπὸ ληστοσυμμορίας. Ὁ καπετὰν Ἀρκούδας μεταβάς εἰς τουρκικὸν χωρίον ἀπήγαγε δύο βέηδες καὶ ἐδήλωσεν ὅτι θὰ τοὺς ἀπολύσῃ, ἐὰν ἀπελευθερωθῇ ὁ ἱατρὸς»².

Ἐνας ἄλλος μακεδονομάχος μὲ Ἡπειρωτικὴ καταγωγή ἦταν ὁ Σουλιώτης καπετὰν Γιώργης Πέτρου. Ἦταν μεγάλεμπορος ξυλείας καὶ ὁ πλοῦτος καὶ ἡ ἐπιρροή του τὸν εἶχαν καταστήσει σεβαστὸ σὲ Τούρκους καὶ Ἕλληνες. Ὄταν ὅμως τὸ 1883 στὴν περιοχὴ τῆς Φλώρινας ἡ τουρκικὴ διοίκηση ἔλαβε καταπιεστικὰ μέτρα, μὲ ἀρπαγῆς περιουσιῶν, φυλακίσεις καὶ βασανισμοὺς, ὁ μεγάλεμπορος αὐτὸς βγήκε στὴν παρανομία καὶ συγχρότῃσε δικό του σῶμα καὶ στὶς 26 Ἰουλίου συλλαμβάνει καὶ κατασφάζει Τούρκους καὶ συνεργάτες τους στὴν

1. Ἀ. Αἰβαδέως, Τὸ γεφύρι τοῦ Ἀρκούδα, «Ἡπειρωτικὴ Ἔστια» 4 (1955), 447 - Κ. Λαζαρίδη - Μ. Κ. Μακρῆ, Καπετὰν Ἀρκούδας, Γιάννινα 1960.

2. «Ὁ Πύρρος», φ. 163 (8/6/1906).

πόλη, αφήνοντας ελεύθερους μόνο τόν μουδέρη και τόν "Έλληνα Καραθεοδωρή. 'Από τὸ 1887 ὡς τὸ 1890 παρέμεινε μὲ τοὺς ἄνδρες του στὸ "Άγιον" Ὄρος. 'Η ἐπελθοῦσα σχετικὴ ἡρεμία τὸν ἐπανεφέρε στὸ σύνηθες βιοποριστικὸ του ἔργο, ἀλλὰ στὶς 21 Σεπτεμβρίου 1900 στὴ σκάλα Μικροβο τῆς ἐπαρχίας Πετρίτση, μέσα στὸ κατὰσθημά του, τὸν περικυκλώνουν ὀγδόντα Βούλγαροι μὲ ἀρχηγούς τὸν Ζενικόφ, τὸν Δόντσαν καὶ τὸν Πασσᾶν Γιοβάν. Πολέμησε τρεῖς ὥρες καὶ φόνευσε δύο καὶ τραυμάτισε ἕξι. Στὶς 25 Μαρτίου 1901 ὁ γιὸς του 'Αθανάσιος σκοτώθηκε στὴ Βελίτση, χωριὸ τῆς περιοχῆς Κοζάνης. "Ἐτσι ὁ ἴδιος ξανανέβηκε στὸ βουνὸ μὲ εἰκοσιδύο ἄνδρες καὶ σὲ δύωρη μάχη μὲ τὸν Ζινδάσκη φόνευσε δύο, ἐνῶ χάθηκαν τέσσερα παλληκάρια του. "Ἐδωσε ἐπανειλημμένες μάχες, ὅπως δύο φορὲς μὲ τὸν Τσενοπέωφ, καὶ ἔγινε στὴν πράξις ὁ φρουρὸς τῆς περιοχῆς Φλωρίνης. 'Η δράση του συνεχίστηκε σ' ὅλο τὸν ἀγῶνα καὶ πολλές φορὲς εἶχε κατέλθει στὴ νότια 'Ελλάδα, γιὰ νὰ προωθήσει τοὺς ἐθνικοὺς στόχους του¹.

Στὴν ἴδια περιοχὴ ἔδρασε καὶ ὁ 'Ηπειρώτης Πέτρος Γκοσιόπουλος, ποὺ καταγόταν ἀπὸ τὴν περιοχὴ Κορυτσᾶς, ἀλλ' εἶχε ἐγκατασταθεῖ στὸ Λέχοβο τῆς Φλώρινας. Τὸ χωριὸ αὐτὸ εἶχε ἀποτελεσθεῖ σχεδὸν ἐξ ὀλοκλήρου ἀπὸ 'Ηπειρώτες, ποὺ εἶχαν καταφύγει ἐκεῖ, γιὰ ν' ἀποφύγουν τὶς πιέσεις τῶν Τουρκαλβανῶν, καὶ γι' αὐτὸ εἶχε λάβει τὴν ἐπωνυμία «Σούλι τῆς Μακεδονίας». Στὰ 'Απομνημονεύματά του (ποὺ δημοσιεύτηκαν τὸ 1973) ὁ Γκοσιόπουλος ἀναφέρεται λεπτομερῶς στὶς μάχες ποὺ ἔλαβε μέρος, στὶς ἀποστολὲς του στὸ Προξενεῖο τοῦ Μοναστηρίου, ἀλλὰ καὶ στὴ γενικότερη προσφορὰ τοῦ χωριοῦ. 'Ὡς μουχτάρης εἶχε ἔλθει σὲ προσωπικὴ συνεργασία μὲ τοὺς περισσότερους ὀπλαρχηγούς καὶ ἀπὸ τὸ χωριὸ πέρασαν ὁ Τσόντος - Βάρδας, ὁ Καουδῆς, ὁ Κατεχάκης, ὁ Καλομενόπουλος. Στὴν περιοχὴ τοῦ Λέχοβου σκοτώθηκαν καὶ δυὸ γνωστοὶ καπετάνιοι, ὁ Λιάπης καὶ ὁ Τσιώρης. 'Ο πρῶτος δὲν ἐκμεταλλεύτηκε τὶς δυνατότητες ποὺ πρόσφερε ἡ δασώδης ἐκταση ποὺ γειτόνευε καὶ θέλησε νὰ δώσει μάχη σὲ ἀνοικτὸ πεδίο. 'Ο δεῦτερος, γιὰ κακὴ του τύχη, βρισκόταν μὲ 5-6 ἄνδρες στὸ χωριὸ, ὅταν ἔφθασε ἐκεῖ ξαφνικὰ τουρκικὴ δύναμη. 'Η μάχη ἦταν ἄνιση καὶ κατέληξε στὴν αἰχμαλωσία τοῦ ὀπλαρχηγοῦ καὶ τὸ χάσιμο ἄλλων. Τότε μισοκαταστράφηκε καὶ τὸ χωριὸ².

Μὲ πολλὴ ἀπλότητα ἀφηγεῖται στὰ 'Απομνημονεύματά του καὶ ὁ 'Αθανάσιος Τσεκούρας τὴ συμμετοχὴ του στὸν μακεδονικὸ 'Αγῶνα. Μᾶς λέγει λοιπὸν σὲ πρῶτο πρόσωπο: «Πρῶτα ἔγινε τὸ Μακεδονικὸ κι' ὕστερα τὸ 'Ηπειρωτικὸ Κομιτάτο. Τοῦτο δὲν ἔγινε τυχαῖα. Οὔτε γιὰτι ἐμεῖς οἱ 'Ηπειρώτες ἤμασταν παρακατιανοὶ σὲ πατριωτισμὸ καὶ σὲ παλληκαριά. Τᾶχαμε καὶ τὰ δυὸ ὅσο κι' οἱ Μακεδόνες. "Ἐγινε, γιὰτι τὸ ἐπέβαλαν τοπικὲς ἐθνικὲς συνθήκες... Τὸ καλοκαίρι τοῦ 1903 φάνηκαν τὰ πρῶτα ἑλληνικὰ ἀνταρτικὰ σώματα στὴν Μα-

1. «'Ο Πύρρος», φ. 61 (26/6/1904), 89 (8/1/1905).

2. Τάκη Π. Γκοσιόπουλου, Μαρτυρίες γιὰ τὸ ἥρωικὸ Λέχοβο (μνήμη Πέτρου Γ. Γκοσιόπουλου) 1879-1972, Θεσσαλονίκη 1973.

κεδονία. Τὸ μάθαμε ὅλοι οἱ Ἕλληνες καὶ τὸ πανηγυρίσαμε κρυφὰ ἐμεῖς οἱ σιλάβοι. Ξεκίνησα κι' ἔφθασα στὴν Ἀθήνα. Στὸν Στέφανου Δραγούμη τὸ σπῆτι γνῶρισα καὶ τὸν κατόπιν συνταγματάρχη Νίκο Νικλάμπα ἀπὸ τὴν Πρέβεζα. Αὐτὸς τότε ἐτοιμαζόταν νὰ φύγει ὡς ἀνάρτης στὴ Δυτ. Μακεδονία. — Θὰ χρειασθεῖς, μοῦ εἶπε ὁ Δραγούμης, ἐκεῖ πάνω στὸ βλαχοχώρια, στὴ Δ. Μακεδονία. Ἐκεῖ χρειάζομαστε ἀνθρώπους νὰ ξέρουν καὶ τὰ κατατόπια, νὰ γνωρίζουν καὶ πρόσωπα καὶ πράγματα. Ἐκεῖ θὰ πᾶς.

«Ἡξέρα καλὰ τὴ δουλειὰ πού με ἔβαλαν νὰ κάνω. Σὲ τοῦτο με βοηθοῦσε πολὺ καὶ τὸ ἐπάγγελμά μου. Ἐμπορος ἤμουν, ρολόγια πούλαγα κι' ἀγόραζα, κι ἄλλα κοσμήματα χρυσᾶ κι' ἀσημένια. Ἐγὼ σὰν ἔμπορος γνῶριζα πολλὰ κατατόπια. Κι' ἔτσι σύντομα ὀργάνωσα ὁλόκληρο κατασκοπευτικὸ δίκτυο. Πρακτόρευα κι' ἐφοδιάζα τὶς ἀνταρτικὲς ὁμάδες πού δροῦσαν στὴ Δυτικὴ Μακεδονία καὶ στὴν Ἡπειρο μὲ ὄπλισμό, μὲ ροῦχα καὶ μὲ τροφίμα. Δούλεψα στὴ Κοζάνη, στὴ Σιάτιστα, στὰ Γρεβενά». Κατόπιν, μὲ τὴ μεταπολίτευση τῶν Νεοτούρκων, ὁ Τσεκούρας ἀφοσιώθηκε ἀποκλειστικὰ στὴν Ἡπειρωτικὴ ὑπόθεση¹.

Τὴν κοινὴ τότε μοῖρα Μακεδονίας καὶ Ἡπειροῦ ἔρχονται νὰ μᾶς ὑπογραμμίσουν καὶ τὰ ἴδια στρατιωτικὰ γεγονότα πού λαμβάνουν χώρα καὶ στὸν Ἡπειρωτικὸ χῶρο. Δὲν γινόταν λοιπὸν μόνον μὲ ἔντυπα ἢ ἄλλα προπαγανδιστικὰ μέσα ἢ δραστηριότητα τῶν διαφόρων πρακτόρων, ἀλλ' οἱ ποικιλώνυμες ἀνταρτικὲς ὁμάδες περνοῦσαν πότε - πότε καὶ στὸν γειτονικὸ χῶρο, ὥστε καὶ οἱ Ἡπειρώτες νὰ ἔχουν ἄμεση ἐμπειρία τοῦ τί ἀκριβῶς διαδραματιζόταν στὴ Μακεδονία. Μόνον γιὰ τὸ 1903 μνημονεύονται δύο ἐπιδρομὲς στὰ χωριά τῆς Κόνιτσας καὶ τοῦ Ἀνατολικοῦ Ζαγοριοῦ καὶ τῆς Σαμαρίνας. Ἐβδομηταδυὸ λοιπὸν ἄνδρες τὸν Ἰούνιο τοῦ 1903 καὶ ἑκατοπενήντα ἄλλοι τὸν Σεπτέμβριο τοῦ ἴδιου ἔτους εἰσέβαλαν στὴ βορειοδυτικὴ Ἡπειρο καί, ἀφοῦ πῆραν τροφίμα καὶ ἄλλες προμήθειες, ἔκαψαν στὸ πέρασμά τους χωριά τῆς ἐπαρχίας Κολώνιας. Ὡστε ἡ δράση τῶν κομιτατζήδων, ἂν καὶ περιστασιακὰ, εἰσχωρεῖ καὶ σὲ Ἡπειρωτικὸ ἔδαφος².

Ἄν καὶ δὲν εἶναι εὐγλωττες οἱ πηγὲς γιὰ πρόσωπα καὶ πράγματα, ἐν τούτοις κατορθώσαμε νὰ συλλέξουμε ἀρκετὰ στοιχεῖα, πού δὲν πρέπει νὰ θεωροῦνται τελειωτικὰ. Ἀναφέρεται ὅτι στὸ βιλαέτι Θεσσαλονίκης κατὰ τὸ ἔτος 1904 σκοτώθηκαν οἱ ἀκόλουθοι: Νικόλαος Βάβος, πού ὑπηρετοῦσε στὸ σῶμα Ἀκρίτα, ὁ Μιχαὴλ Γκίζας ἀπὸ τὸ Ἀργυρόκαστρο καὶ ὁ Ἀθανάσιος Μάρκου ἀπὸ τὸ σῶμα Θεοδόση, ὁ Πέτρος Θεοδοσίου ἀπὸ τὸ σῶμα Κατεχάκη καὶ ὁ Ἀβραάμ Σταυράκης ἀπὸ τὸ σῶμα Καβοντόρου (Ρήγγα)³. Στούς μακεδονομάχους ἀνα-

1. Ἀθ. Τσεκούρα, Ἀπὸ τοῦ 98ου ὑψώματος, Ἀθήνα 1979, σ. 107 κ.ἑ.

2. «Ἀγών», φ. 221 (13/6/1903), φ. 235 (18/9/1903) καὶ φ. 330 (14/7/1905).

3. Δ. Κακκαβοῦ, Ἀπομνημονεύματα (Μακεδονικὸς ἀγών), Θεσσαλονίκη 1972, σ. 116,

φέρονται ὁ Θεόδωρος Ράμμος¹, ὁ Εὐγένιος Στράτος (πού φέρεται ὡς ὄπλαρχηγός)² ὁ Χρῆστος Βράτος ἀπὸ τὸ Γραμμένο³ καὶ ὁ Λάκης Νταιλάκης ἀπὸ τὸ Βαρνίκι Β. Ἡπείρου πού ἔδρασε στὴν Καστοριά⁴. Ἀπὸ τὴν πλευρὰ τῶν ἰδιωτῶν ὁ κατάλογος πρέπει νὰ θεωρεῖται καὶ αὐτὸς ἑλλιπής. Στὰ 1905 μνημονεύονται οἱ Λεωνίδας καὶ Σταῦρος Καραβάσης ἀπὸ τὴν Κορυτσᾶ, πού σφάγησαν στὸ Πατατσί⁵, ὁ Ἰωάννης Μπέλτσος καὶ ὁ γιός του ξυλέμποροι καὶ αὐτοὶ ἀπὸ τὴν Κορυτσᾶ, πού δολοφονήθηκαν στὸ Σβέρτι Βράτσα τοῦ Μελενίκου⁶, ὁ ξενοδόχος Δημήτριος Πρωτόπαπας ἀπὸ τὰ Ἄνω Ραβένια Ζαγορίου πού δολοφονήθηκε μέσα στὸ ξενοδοχεῖο του στὸ Κόνιαι τῶν Σκοπίων⁷, ὁ Λεωνίδας Καρατάνος ξυλέμπορος ἀπὸ τὴν Κορυτσᾶ πού σκοτώθηκε στὸ Ὀστροβο⁸ καὶ ὁ Βασίλειος Κομπόκης μὲ τὴν οἰκογένειά του στὸ Ἐγγι - Δερὲ (τωρινὴ Καλλιθέα) τῆς Ἀλιστράτης Δράμας. Ὁ τελευταῖος περικυκλώθηκε στὸ σπίτι του ἀπὸ 100 ἄνδρες τοῦ σώματος Ράδεφ καὶ μαζί μὲ τὴν σύζυγό του, τὴ νύφη του καὶ τὸν ἀδελφὸ του κάηκε ζωντανός⁹. Τέλος, σ' ἐκείνους πού ἐργάστηκαν στὸν πολιτικὸ τομέα ἀναφέρονται ὁ Γεώργιος Δούμας ἀπὸ τὸ Τσεπέλοβο, πού τὸ 1916 ἔγινε βουλευτὴς Ἰωαννίνων, καὶ ὁ Γεώργιος Σούρλας, πού ἦταν δάσκαλος στὴν τότε Νεβέσκα (σημερινὸ Νυμφαῖο) καὶ ἔγινε γραμματέας τῆς Τοπικῆς Ἀμυνας, καὶ πού οἱ δύο τους συνεργάστηκαν μὲ τὸν Ἰωάννα Δραγούμη¹⁰. Στους ἡσσονες πράκτορες ἀνήκει ὁ Κώστας Ἀντωνίου ἀπὸ τὴν Κορυτσᾶ, πού ἔδρασε στὸ Μοναστήρι¹¹.

Στὰ πλαίσια τοῦ Μακεδονικοῦ Ἀγῶνα ἐντάσσονται καὶ οἱ δραστηριότητες τῶν Ἡπειρωτῶν τῆς Ἑλλάδας καὶ τοῦ ἐξωτερικοῦ, πού πρωτοστάτησαν σὲ σχετικὸς ἐράνους καὶ στήριξαν ἠθικὰ καὶ πολιτικὰ τὶς ἑλληνικὲς θέσεις. Ὁ πιὸ σημαντικὸς ὑπῆρξε ὁ Μιχαὴλ Ἀναγνωστόπουλος ἀπὸ τὸ Πάπιγκο, πού ἀπέκτησε μεγάλη φήμη στὶς Ἡν. Πολιτεῖες ὡς Ἀνάγκος καὶ πού σ' αὐτὸν κυρίως ὀφείλεται ἡ ἵδρυση ἀμερικανικοῦ γενικοῦ προξενείου στὴ Θεσσαλονίκη. Γαμπρὸς τοῦ φιλέλληνα Χάου καὶ ἀπὸ τὰ πρῶτα ὀνόματα τῆς φιλολογίας καὶ

1. Ἀθ. Σουλιώτη - Νικολαΐδη, Ὁ Μακεδονικὸς ἀγὼν. «Ἡ Ὄργάνωσις Θεσσαλονίκης» 1906-1908, Θεσσαλονίκη 1959, σ. 86.

2. Ἀγγ. Ἀνεστόπουλου, Μακεδονικὸς ἀγὼν 1903-1908, Θεσσαλονίκη 1965, σ. 376.

3. Γεωργίου Οἰκονόμου, Ἡπειρωτὲς ἐθελονταὶ στὰ 1912-1914, «Ἡ Ἡπειρωτικὴ Ἔστια» 5 (1956), 117-118

4. Δ. Χατζῆ, Ἱστορία τοῦ Μακεδονικοῦ Ἀγῶνος, Ἀθῆναι 1971, σ. 80.

5. Στὸ περ. «Ἑλληνισμός» 9 (1906), σ. 298, ἀρ. 39, 40.

6. Ὁ. π., σ. 306, ἀρ. 138, 139.

7. «Φωνὴ τῆς Ἡπείρου», φ. 763 (27/6/1908).

8. «Ὁ Πύρρος», φ. 116 (16/7/1905).

9. «Ἀγὼν», φ. 335 (18/8/1905) - Χρ. Καλαφάτη, Ἐκθέσεις περὶ τοῦ Μακεδονικοῦ Ἀγῶνος 1903-1907, Θεσσαλονίκη 1960, σ. 14-17.

10. Ναταλίας Μελά, Παῦλος Μελάς, Ἀθῆναι 1964, σ. 110, 399, 450, 477.

11. Ν. Γ. Κοεμτζόπουλου, Ἡ ἱστορία ἑνὸς γενναίου μακεδονομάχου, «Ἀριστοτέλης» (Φλώρινας), ἔτος 14, τ. 83 (Σεπτέμβριος - Ὀκτώβριος 1970), 11-16.

παιδαγωγικῆς στὸ Ν. Κόσμο ὁ Ἀνάγνος δὲν παρέλειψε εὐκαιρία γιὰ νὰ μὴ προβάλλει τὰ ἐθνικὰ μας θέματα, πού στὴ δίνη τους πλήρωσε ὡς ἓνα σημεῖο τὸν πρόωρο θάνατό του στὴ Ρουμανία¹. Ἐνας ἄλλος Ἡπειρώτης, ὁ Νικόλαος Χρόνης ἀπὸ τὸ Γιοχάνεσμπουργκ, πού εἶχε κερδίσει τὸν πρῶτο λαχνὸ τοῦ λαχείου γιὰ τὸν ἐθνικὸ στόλο, ὅλο τὸ τεράστιο αὐτὸ ποσό, πού ἀνερχόταν σὲ δρχ. 100.000 τῆς ἐποχῆς ἐκείνης, τὸ δώρησε στὴν Ἑταιρεία «Ἑλληνισμὸς» καὶ τὸ διέθεσε γιὰ τὴν ἀγορὰ ὀπλισμοῦ². Ὅπως Ἡπειρώτης εἶναι ὁ γιατρὸς Μινέϊκος πού ἐργαζόταν στὸ Αἴγιο καὶ πρωτοστάτησε τὸ 1903 στὸν ἔρανο τῆς «Ἐπικούρου τῶν Μακεδόνων Ἐπιτροπῆς»³. Στὸν παραπάνω κατάλογο θὰ πρέπει, τέλος, νὰ προστεθεῖ καὶ ὁ Μιχαὴλ Χρυσοχόου ἀπὸ τὴ Ζίτσα, πού μὲ τὸ ὄπλο τοῦ χάρτη ἀγωνίστηκε γιὰ τὰ ἐθνικὰ μας δίκαια στὸν χῶρο τῆς Μακεδονίας. Οἱ τοπογραφικὲς ἐργασίες του στὴν Ὀλυμπο, στὸ Ὀρμούλιο Χαλκιδικῆς, στὴν Ἀμφίπολη, στὸ Ἅγιο Ὄρος καὶ οἱ χάρτες του γιὰ τὶς ἐθνότητες πρόβαλαν τὴν ἑλληνικότητα τῆς Μακεδονίας καὶ ἀποτέλεσαν τὶς βάσεις ὅπου στηρίχτηκαν οἱ ἑλληνικὲς διεκδικήσεις, ἐνῶ ἐξίσου σπουδαῖο ὑπῆρξε τὸ ἔργο του γιὰ τὴ χάραξη τῶν ἑλληνικῶν συνόρων.

Κατὰ τὴ διαπραγματεύση τοῦ θέματος αὐτοῦ στηριχθήκαμε στὸν Τύπο τῆς ἐποχῆς, σὲ ἀπομνημονεύματα καὶ σὲ μονογραφίες καὶ στόχος μας ὑπῆρξε ἡ συγκεντρωτικὴ καὶ συνθετικὴ παρουσίαση τῆς προσφορᾶς τῶν Ἡπειρωτῶν στὴν ὑπόθεση τῆς Μακεδονίας, πράγμα πού ἐπιχειρεῖται πρώτη φορά⁴. Τὸν ἐρευνητὴ δυσχεραίνει ἡ ἀπουσία μονογραφίας γιὰ τὴ δράση ὄλων τῶν Μακεδονομάχων, ὅπως καὶ ἡ ἔλλειψη βιβλιογραφίας ὄλων τῶν δημοσιευμένων, σὲ περιοδικὰ, σὲ φυλλάδια, τυπωμένα κυρίως στὴν ἐπαρχία, καθὼς καὶ σὲ ποικίλλες ἱστορικὲς συνθέσεις, ἐργασιῶν καὶ ἀναφορῶν σχετικὰ μὲ τὸν Μακεδονικὸ Ἀγώνα. Ἡ ὑποδομὴ αὐτῆ, καθὼς καὶ ἡ ἐκμετάλλευση ἀρχειακῶν πηγῶν, θὰ βοηθήσουν μελλοντικὰ σὲ πληρέστερη ἀνάλυση καὶ ἐκτίμηση προσώπων καὶ γεγονότων.

1. Στ. Μπέτη, Ἡπειρωτικὴ εὐποιία, Γιάννινα 1982, σ. 299-301, ὅπου ἡ παλαιότερη βιβλιογραφία.

2. «Ἀγών», φ. 374 (18/5/1906).

3. Ὁ. π., φ. 233 (5/9/1903). Βλ. Στ. Μπέτη, Ἡπειρωτικὲς ἀδελφότητες, σ. 294.

4. Ἀνῆκε σὲ γνωστὸ Ἡπειρωτικὸ κύκλο, ὡς ἀδελφὸς τῆς λογίας Ἀμαλίας Παπασταύρου καὶ ἐξ ἀγχιστείας συγγενὴς τοῦ Χρηστοβασίλη.